

המערך החברתי-כלכלי של ישראל עם מיליון עולים*

אהרן דולב

"לעשות הכל כדי לבלום בריחת מוחות, שברית-המועצות השקיעה בהם הון תועפות ואחרים ייהנו מהם". אימים מפורשים לא פחות מועברים מושינגטון לירושלים באורח שוטף, מאז הותנה הסיוע לקליטת עולים בסך 400 מיליון דולר ועד למשבר הערביות וה"לינקגי" ביניהן ובין הפסקת התנחלויות, לרבות במזרח ירושלים.

ח"כ אליקים העצני הזדעק והציג את הבררה "ארץ או עולים" כבלתי-אפשרית בעיניו. ראש-הממשלה יצחק שמיר סבר אחרת. באיגרת לנשיא ארצות-הברית (24.6.91), התחייב בשם ממשלת ישראל לא להפנות עולים לחבלי יהודה, שומרון ועזה. דוח מיוחד של משרד האוצר על קליטת 140 אלף עולים בחדשים ינואר-אוקטובר 1991, שם ללעג את ה"לינקגי" בין עלייה לשטחים והציגו כנטול-משמעות: "רק 1.1 אחוזים מכלל 150 אלף עולי 1991 הביעו רצון להתגורר מעבר לקו הירוק". שיעור מזערי מפתיע, לכאורה, לפחות בעיני המעיין בסקר, שערך מכון "תצפית" הירושלמי, כחודשיים קודם לדוח המיוחד של משרד האוצר: "74 אחוזים מעולי ברית-המועצות הביעו התנגדות לויתור על שטחים תמורת שלום", נאמר בממצאי הסקר. שני ממצאים דו-ערכיים סותרים, לכאורה, עולים מן הדוח והסקר: העולים, ברוב גורף, רוצים בשטחים, ורוצים שאחרים יתגוררו בהם. כמותם גם יצחק שמיר, שאינו מוותר על שטחים, אך מתחייב לא ליישב בהם עולים.

פרופ' עזרה זהר "יכול להסתדר עם נוסחת שמיר". לשאלה מי יישב את "השטחים", עולים או ישראלים – אין כל הבדל ואין ערך מעשי, לא בתכתיב האמריקני-רוסי ולא בקבלתו על-ידי ראש-ממשלת ישראל. להגיונו של פרופ' זהר, "אם אריק שרון ימשיך לבנות בשכל, זה לא צריך להזיזו לנו בכלל". העולים ילכו להתגורר במקום שימצאו בו קורת-גג ותעסוקה. חלק ילך בעצמו (להבדיל מ"יישלה") לגור בטווח גיאוגרפי (יו"ש) סביר ממקום עבודתו בגוש דן. אך בין אם העולה ילך לשטחים בטפטוף או לא ילך כלל, השפעה על פיתוח או קיפאון ביו"ש תהיה רק לתנופת הבינוי והאכלוס באזורים אלה. העובדות בשטח מלמדות, כי ניתן לאכלס בישראלים (להבדיל מעולים) כל היקף בנייה ביו"ש, בכל

האמנם עלייה מול התנחלות

הירידה בעקומת העלייה מרוסיה ממלאה את פרופ' ברנובר חרדות. תפיסתו את העלייה היא תפיסה של קיום, במובן של עליית הצלה, הן ליהדות ברית-המועצות (לשעבר) והן למדינת ישראל. דאגתו לחומר לפני הזהות והרוח, נובעת מראיית התלות בין השניים. קליטה פיזית כושלת היא מרשם כפול, להפסקת זרם העולים ולהחנקת הזהות המתעוררת:

ניתנה למדינת ישראל הזדמנות פז; המציאות הקציבה לנו לעשייה, לא שנים, אלא חודשים ספורים. אילו היינו בטוחים, כי שערי העלייה לא יינעלו עוד לעולם, ייתכן שהאטה כלשהי בזרם העולים היתה נותנת לנו ארכה להתארגן מחדש. אלא שהמצב ברוסיה נעשה פחות ופחות יציב. אין אנו בטוחים במאומה, הכל יכול להשתנות.

דוגמה אחת למה שעלול להשתנות נתן גורבצ'וב עוד ביוני אשתקד, כשנחשול העולים היה בשיאו: "אני מקווה", הכריז גורבצ'וב,

שמשלת ישראל תתחשב באזהרות שלנו ולא תשלח את המהגרים היהודיים מברית-המועצות לשטחים הכבושים; אם יישובם של עולים יהודים בשטחים הכבושים יימשך, תפעיל ברית-המועצות את זכותה וסמכויותיה כדי להשפיע על המצב שנוצר.

באותה עת בערך, נערכה במוסקבה "ספירת המלאי" בארסנל המוחות הרוסי, ההולך ומתרוקן עם תנועת הבריחה של היהודים למדינת ישראל. תוך כדי רה"ארגון הקג"ב, קרא ראש השירותים החשאיים, ולדימיר קרוצ'קוב,

* זהו חלקו השני והאחרון של המאמר. החלק הראשון ראה אור בגיליון הקודם של נתיב.

קצב. גידול החתייבות בישיע יושפע מן הגידול של כלל האוכלוסייה היהודית בישראל. גידול האוכלוסייה בישראל יושפע באורח מהפכני מעליית יהודי ברית-המועצות וקל-יטתם בישראל. למי אכפת שיצחק שמיר התחייב לא להפנות עולים לוי"ש, כל עוד העלייה זורמת ורבות ישראלים עוב-רים מגוש דן לשומרון הפריפרי ומפנים מקום לרבות עולים בגוש דן וחוזר חלילה.

העלייה כ"שואה" השלישית בעיני הערבים

מה גם, שמאז נענו ושינגטון ומוסקבה לסחטנות הערבית, הוסר המסווה מעל סיסמת ההתנגדות ליישוב עולים בשטחים. מלחמת מאת השנים של הערבים בעליית יהודים לכל מקום בארץ-ישראל התחדשה בבהלה מובנת. ערפאת הקדים לאבחן סכנה. ועידת פת"ח, שהתכנסה (באוגוסט 1989) ערב נחיתת מטוס העולים הראשון, התבשרה מפיו על הפורענות המתרגשת ובאה על העולם הערבי. הוועידה ננעלה בהכרזת מלחמה על העלייה: "לאור השפעת הגורם הדמוגרפי ומאמצי הציונים לעודד הגירה יהודית למולדת הפלשתינית", נאמר בהחלטות הוועידה, "הוחלט להקים ועדה מיוחדת, שתבצע את כל המשימות הנדרשות למניעת הגירתם של היהודים למולדתנו".

לא עברו אלא שבועות מספר, לארץ הגיעו שתי רבבות עולים ראשונות, וזעקות השבר עברו מקצה העולם הערבי לקצהו: העלייה היתה ל"שואה שלישית" (קדמו לה שואות 1948 ו-1967). עצמת "הבגידה של ברית-המועצות" נשקלה כנגד מאזן האימה הדמוגרפית המתערער ו"זכות השיבה" המתמוססת, שעה שמאות-אלפי יהודים זורמים וממלאים את "המולדת הפלשתינית". אחת "המשימות הנדרשות" היתה ביטול התמיכה הכספית של אש"ף בארגון הרוסי האנטישמי "פמיאטי". שנאת יהודים אלימה, שעוד תמול שלשום היתה ראויה לכל עידוד, הפכה ל"קאונטר-פרודקטיבי" (מזיקה [לעניין הפלשתיני]), כלשון ערפאת, במענה גלוי-לב שנתן בזמנו לשאלת עיתונאי צרפתי מה יחסו לאנטישמיות המתפרצת בברית-המועצות. העלייה ההמונית בחודשיה הראשונים סוקרה באהדה בתקשורת העולמית: "שיטפון של מהגרים משנה את פני מדינת ישראל ומסלק ממנה את הסיוט הדמוגרפי", כתבו פרשנים זרים. לערבים הם המחישו סכנה אמיתית לאסכולת "הנשק הדמוגרפי כנדבך אסטרטגי מרכזי במאבק הכל-ערבי לחיסול הישות הציונית" (מתוך הירחון הרשמי של אש"ף). לנו המחישו את הממד הקיומי של העלייה.

מבגד דווח כי השיחה בין יאסר ערפאת לצדאם חוסיין ביום 28.3.90 התנהלה באווירה קודרת. השניים, סופר בדיווחים, טיכסו עצה איך לסכל את הגירת היהודים לפלשתיין. ערפאת הזהיר מפני החרב המתהפכת: "האשה הפלשתינית", אמר לצדאם, "כבר איננה פצצה דמוגרפית; שלושה מיליון יהודים בעשר שנים הם הפצצה הדמוגרפית". הפגישה בין צדאם חוסיין לערפאת הניבה תכנית אופרטיבית. ערפאת כינס בבגד את ראשי ארגוני הטרור. הפקודות שנתן להם דלפו מהשיבה הסגורה: "אני נתון לכם והראות לעשות הכל להפסקת העלייה". המאבק נגד העלייה

באמצעי הסברה ולחצים דיפלומטיים הסתכם עד כה בדחיית הערבויות האמריקניות לקליטת העולים. היסלים המאבק הערבי נגד העלייה לפעילות חבלנית ישירה נגד העולים: "איך יום, שאין איומים של כל מיני ארגוני טרור על מטוסים שלנו, המביאים עולים", גילה יו"ר הנהלת הסוכנות, מר שמחה דיניץ,¹⁶ וסיפר למאזינותיו על "סידורי הביטחון המתאימים הננקטים".

סברת (כרס?) רווחה, כי הפסקת העלייה על-ידי הפחדת העולים, סוכמה עוד בפגישת ערפאת וצדאם חוסיין, והיתה אחת הסיבות לשיגור ה"סקאדים" העירקיים לישראל. אולם העולים לא חדלו לרדת מהמטוסים. בלוד, באחד מלילות ה"סקאדים", נשאלו עולים על-ידי עיתונאים אם לא פחדו לבוא: "מלחמה בישראל, זה עוד לא כל-כך גרוע כמו שלום ברוסיה", השיבה אחת העולות.

העלייה והמיתוס הדמוגרפי

הר חולק על הדעה, כי העלייה מאוימת היום או בעתיד על-ידי תביעות והפחדות ערביות. האיום על העלייה, מעיקרו, הוא מעשה ידנו. לא הערבים הם המסכנים את העלייה, אלא השיטה הכלכלית והסדר החברתי בולמים השקעות, חונקים צמיחה ופיתוח ומעודדים ירידת מוחות מהארץ. ממילא אינם מתאימים לקליטת עלייה המונית. זהו לועג גם לאסטרטגיה הדמוגרפית הערבית, שלדעתו אינה מציבה שום סימן שאלה על עתידנו כאן:

השאלה היא איך נחיה כאן כולנו, ותיקים ועולים. האם נהיה מדינה דוחה או אטרקטיבית, ומה יהיו קצב גידול האוכלוסייה וממדי זרימת העולים אליה.

השד הדמוגרפי הוא מיתוס ערבי, שיהודים נתפסו לו. זהו בדק וניתח את המאזן הדמוגרפי בארץ-ישראל המערבית במאה השנים האחרונות וגילה מגמה מתמדת לרעת הערבים:

מאז שנת 1887 והעלייה הראשונה, לא היתה שנה ללא עלייה. מכפלת הגידול הממוצע בעלייה התבטאה במדרג תלול של עולה יהודי אחד לכל עשרת אלפים תושבים בכל שנה משנות השלטון העותומני; עולה יהודי אחד לכל אלף תושבים בכל אחת משנות המנדט הבריטי; שישה יהודים לכל אלף תושבים, בכל שנה מאז הקמת המדינה.

עקומה עולה של גידול רצוף במשך מאה שנה, מעמידה לרשותנו כלי אבחון מדויקים. בנושא העלייה היא מאפשרת להתייחס לעליית יהודים לארץ-ישראל כפי שאנו מתייחסים לתופעה ביולוגית. ניתן לגזור ממנה דפוסי התנהגות והתפתחות עתידיים. עקומת העלייה עולה ויורדת, ואינה נפסקת. בשני העשורים האחרונים יהודים ברחו לארץ-ישראל מאירן, מארגנטינה ומאמיתופיה, והבריחה הגדולה מברית-המועצות חזרה והתחדשה.

יצירת "הסיוט הדמוגרפי" היא מעשה ידי דמוגרפים, טוען זהר, ותולה בהם את קולר התפיסה המוטעית והתחזיות

¹⁶ כנס ויצי' בתל-אביב, נר-במבר 1991. (מאז כתיבת שורות אלה כבר התרחשה בדצמבר 1991 ההתנקשות בעולים מברית-המועצות בתחנת המעבר בבדפשט - הער' המערות).

העולם הערבי כיום איננה קבלת הדין וויתור על אידיאולוגיה שורשית ועל יעד אסטרטגי, אלא איך להיערך מחדש כדי לנתק את 'האיבר הציוני המדולדל' ממקורות אספקת החמצן שלו. כלומר, לאור המציאות החדשה, באילו כלים להשתמש, ואיך ליעל את האמצעים להמשך המערכה נגד עליית יהודים לארץ-ישראל. ככל שהעלייה מחזקת ומבססת את מדינת ישראל, עדיין אין היא מטה את המכוונות של העולם הערבי מן התפיסה האידיאולוגית, כי מדינת ישראל היא אפיזודה היסטורית חולפת.

צריך להבין, אפילו מובארכ מה הוא אומר: עם קהילה יהודית במהדורת 'יבנה' חדשה, מצרים עוד יכולה איכשהו לחסדר. שאר העולם הערבי עודו רחוק מלקבל אפילו נוכחות יהודית ממוזערת באזור, השייך למזרח ערבי קנאי למיתוס אחדותו, שכל חריג בו אינו נסבל והישות הציונית בלתי-נסבלת מכולם. קיומה של מדינת ישראל על 'אדמה ערבית' מחלל את כל המיתוסים הערביים. מתסכלת מכל היא העלייה לישראל. מעטים ערים למשמעותה האמיתית של המדיניות המצרית הרשמית, הממוקדת על החזרת ישראל לממדיה הטבעיים, כשלב מקדים למימוש האופציה האידיאולוגית הכל-ערבית: ישראל קטנה, שאיבדה עומק אסטרטגי, מקבלת את מכת-החסד וחוזרת ליממדים טבעיים במסגרת קהילת-חסות יהודית נסבלת במזרח-תיכון ערבי.

העלייה משנה את נתוני המשואה הערבית. תוספת שני מיליון יהודים בעשור אחד היא איום מהמם על תסמונת קהילת-החסות. השלמה עם עלייה יהודית, כמוה כהשלמה עם הנטע הזר וקבלתו כגורם מדיני מתקבע במזרח הערבי – בסתירה לכל מוסכמה, אידיאולוגיה ודוקטרינה ערביות. תא"ל לברן עוקב בשיטתיות אחר הזעזוע שגרמה העלייה הגדולה בעולם הערבי ומוצאו כבד עד כדי כך שמצרים, החתומה על חוזה שלום עם ישראל ושואפת להוביל את העולם הערבי, התייצבה ככוח מוביל במאבק הערבי נגד העלייה.¹⁸

קליטת יהודי ברית-המועצות בישראל מחייבת מהפכה בחשיבה ובסדר הקדימות והטיפול הלאומיים, אומר תא"ל אהרן לברן. שנתיים נקפו, ו"מהפכה בחשיבה ובטיפול" בוששת לבוא והעלייה יורדת במדרג היעדים הלאומיים.

הלחץ מבחוץ והכישלון מבית

ת שקיף מדגמי עוקב אחר "רמת שביעת-הרצון" של העולים והשפעתה על העולים-בכוח עולה מסדרת הסקרים שערך מכון המחקר הירושלמי הנוכר, "תצפית". הממצאים מצביעים על מגמת ירידה זניחה בשביעת-הרצון של העולים בשנה הראשונה לעלייה, היא שנת "הלם הקליטה". במהלך שנת הקליטה השנייה מתחילה הנפילה.¹⁹

להלן תוצאות הסקר האחרון, מסוף אוקטובר 1991, במסגרתו רואינה קבוצת מדגם (820 עולים): כ-30 אחוזים מבין הנשאלים הביעו אי-שביעת-רצון, חרטה על עלייתם ושאיפה לרדת מהארץ: כ-7 אחוזים אמרו שרצונם לחיות

בני ערובה בידי בוש את בייקר

השגויות: בשל הקושי בהערכה כמותית של גורם ההגירה, נוטים הדמוגרפים לבנות תחזיות על סטטיסטיקות של ילודה ותמותה בלבד, שאינן הולמות את המציאות בארצות רבות, לא כל שכן בארץ-ישראל. הדמוגרפיה של ארץ-ישראל נקבעת על-ידי הגירה דרסטרית, פנימה והחוצה. מה עוד, שגם הילודה הערבית ביו"ש מצויה בירידה מתמדת, במגמת יישור קו עם ערביי ישראל.¹⁷

האמנם מזעזעת העלייה את נחרצות הערבים להכחדת ישראל

ב עוד פרופ' זהר ראה ב"דחליל הדמוגרפי" תעתוע מתוצרת-בית עוד לפני העלייה הגדולה, לא כל שכן אחריה, בוחן תא"ל (מיל) אהרן לברן את העלייה דרך פריזמה כלל-ערבית, ורואה בה "פוטנציאל רב-עצמה, העשוי לזעזע מרכיב אידיאולוגי קבוע בלב הסכסוך על ארץ-ישראל". מרכיב האסימטריה הכמותית לא יתהפך אמנם בשום זמן ונסיבות ביחס לאוקיינוס הערבי סביבנו, אך אם עד כה הזין את העוינות הערבית השורשית בתקווה להתנור-נותו של הנטע הציוני הזר, עד לעקירתו הסופית, באה העלייה הגדולה וגרמה לערעור איתנותה של תפיסת החסלנות (הציונית) העצמית באסטרטגיה הערבית, גם אם לא שינתה אותה בבסיסה:

בינתיים, רק הדיאלקטיקה והטקטיקה בעולם הערבי שינו כיוון מאז החלה העלייה הגדולה. בדיונים ובכתור-בים מוסיפים להעלות על נס את האסימטריה הכמותית, שלא תשתנה עם עוד שני מיליון יהודים. אך יש גם אותות של תובנה נתחנית אחרת. זו אומרת, שאם עד כה, ביחסי הכוחות הקיימים, לא הצליחו הערבים לסלק את הציונים, העלייה מרחיקה עוד יותר את השגת המטרה הסופית. השאלה העומדת בפני

¹⁷ נתוני העוקבים של פרופ' זהר וניתוח המאזן הד-מוגרפי האופטימי שלו – בנייר העמדה" הנוכר; ראה הערה 6 לעיל.

¹⁸ על ממצאי המעקב של תא"ל לברן ועל העלייה כסיט ערבי וביסוס יהודי קיומי וטריטוריאלי, ש-מקומה במדרג היעדים הלאומיים קודם לכל, גם "לתהליך השלום" – ב"נייר העמדה" הנוכר; ראה הערה 6 לעיל.

¹⁹ בסקר שנערך ב-25.12.90, והמתייחס לעולים שהגיעו ארצה מספטמבר 1989 עד סוף 1990, נמצא כי 75 אחוזים מהם מרוצים. בסקר שנערך ב-13.4.91 היו 72 אחוזים מרוצים, אבל בסקר שנערך בחילת יולי 1991 כבר ניכרה ירידה בעקום שביעת-הרצון.

בישראל תקופה שאינה עולה על חמש שנים; למעלה מ-10 אחוזים רוצים להגר מוקדם ככל הניתן לאחת ממדינות מערב אירופה; 6 אחוזים נוספים רוצים להגר לארצות-הברית; 5 אחוזים נוספים מעוניינים לשוב לברית-המועצות. מרואייני הסקר נתבקשו להשיב גם על השאלה, אם הם ממליצים או ימליצו לקרובים וידידים בברית-המועצות לעלות לישראל. התשובות הצביעו על נסיגה משמעותית, שהשלכותיה על צמצום העלייה אינן מוטלות בספק: רק 22 אחוזים מכלל הנשאלים השיבו כי יהיו מוכנים להמליץ על עלייה לישראל. ראש המחלקה לעלייה וקליטה בסוכנות, אורי גורדון, אמר:

הממצאים חמורים ומעידים על משבר קליטה ועל החרפה במצוקת העולים כגורם עיקרי להיעדר גידול בהיקף העלייה.

חלום-דורות מתגשם מאיים להישבר? חתך סטריאוטיפי של העלייה מברית-המועצות, כפי שהוא עולה מן הסקרים ומן התדמית התקשורתית, מכליל את עולי שנות התשעים כ"מהגרים נטו". מיעוטם ציונים, רובם משכילים ואנשי מקצוע עתירי-ידע בכל הרמות. כולם עייפים, הן מאידיאלים והן מקשיי הקיום בברית-המועצות. רובם חדורי מודעות עצמית, כבודם האנושי והמקצועי יקר להם, כולם שואפים להגיע אל המנוחה והנחלה, "להסתדר בחיים". הם עוקרים ממחוזות לידתם וחייהם ונחתים בארץ חדשה, שקראה להם לבוא אליה, אבל לא גייסה מבעוד מועד משאבים דרושים לקליטתם ולא פיתחה תעשיות עתירות-ידע להעסקתם. בריחת יהודי ברית-המועצות לישראל בממדיה ההמוניים, איננה עוד ודאות. בעיני יהודים רבים יותר ויותר, הפחדים והסבל שם נראים כרע במיעוטו לעומת מצוקות העולים כאן. גורמי המצוקה בברית-המועצות המתפרקות, המניעים, הסיבות והדחפים לבריחה ממנה – שנתת-יהודים, מחסור, תוהו ההווה, מורא העתיד – הולכים ומאבדים משקל ועצמה בהשוואה למצוקות הקליטה במדינת ישראל.

רמת הציפיות להיקלט בישראל בדוור, בתעסוקה ובחברה, יורדת בהתמדה, תחת רישומם של אותות המצוקה, המשודר-רים מכאן לשם. החזרת 200 אלף עולים "מושעים", בערך, אל "הצינור" השנתי ומחזור התחזית הריאלית על שישה מיליון יהודים בארץ-ישראל לקראת סוף העשור, העומד בהישג-יד? סימן השאלה גדול. אבל האיש הקר השותק, העומד בראש ממשלת ישראל, שתק שנתיים בנושא העלייה וקליטתה. כשיצחק שמיר איבד סוף-סוף את שאננותו הזוחחה ביחד עם שתקנותו האגדית, מה אמר על העלייה? לנשיא ארצות-הברית, שתחַל "לינג'י" בין ערבויות להתנחלויות, אמר ש"הערבויות הן סיוע הומניטרי חיוני" לקליטת העולים. לא זו בלבד שיצחק שמיר לא מחל על טובות הערבויות האמריקניות (תועלתן, כפי שנראה להלן, שנויה במחלוקת עניינית חריפה), אלא אף לא הכריז כי המדינה הציונית קמה וחוקקה את חוק השבות כדי לקלוט פליטים יהודיים בכל עת ומספר, עם או בלי ערבויות אמריקניות נלוות לתכתיבים מדיניים. שמיר שידר ליהודי ברית-המועצות מה שמשדרים להם אלף שתדלנים יהודים-אמריקניים, שפושטים על גבעת הקפיטול לבקש ערבויות וחוזרים בידיים ריקות: ממשלת ישראל אינה

מסוגלת לממש את תכלית ייעודה של המדינה היהודית ולק-לוט יהודים בכוחות עצמה, אלא בערבות וסעד זרים, שאת מחירם אין היא יכולה להרשות לעצמה לשלם. כשהתנעת, הביע שמיר את ביטחונו "בעם האמריקני, שעוד יחזור אל עצמו". ועד שהאמריקנים יחזרו אל עצמם, ואם לא יחזרו, מה יעשו בינתיים היהודים שכבר הגיעו לישראל, ואלה שעוד נמצאים שם ומתלבטים אם לצאת או להישאר?

למעט מדינת היהודים, שערי כל הארצות נעולים בפני פליטים יהודיים, כפי שהיו נעולים מאז ומעולם. ומהי הבררה? לקבל עצת קרובים וידידים בישראל ולהמר על הווה ועתיד מעורפלים; להמר אפילו על הדמונים האנטישמיים, שהיתה להם עדנה עם החירות החדשה, אבל ככלות הכל אינם איזו תופעה חדשה ובלתי-מוכרת, אז אולי אפשר בכל זאת לנסות ולחיות אתם, אולי חיים מושפלים ומאוימים. אבל לנסות מוכרחים; היש בררה, אם אפילו מנכ"ל הקונגרס היהודי-אמריקני, הנרי סינגמן, משגר לישראל, ודרכה אל יהודי ברית-המועצות, מסר משלו: בלי ערבויות לא תהיה עלייה וערבויות לא יהיו בגלל התנחלויות, ובצדק לא יהיו:

ארצות-הברית רשאית להחליט לא לסבסד התנחלויות בכספי האמריקנים ולנכות את עלויותיהן מהסיוע הכלכלי, והתוצאה תהיה סיכון קטלני לעליית יהודי ברית-המועצות.

מנכ"ל הקונגרס היהודי-אמריקני צופה "סיכון קטלני" לעלייה וממשלת-ישראל מאשררת, מפי שר-הקליטה בכבודו ובעצמו, ועוד בהופעה בפני עולים במרכז-קליטה: "ללא הערבויות האמריקניות ישראל לא תוכל לעמוד במשימות קליטת העולים", הכריז השר יצחק פרץ באוזני מאזינים-עולים במרכז קליטה.

מה עוד צריך להיאמר, כדי שהעלייה תואט, תיבלם, תיפסק? אפשר לומר מה שאומר שר האנרגיה יובל טאמן, כי

אם האמריקנים לא למדו את לקחי מרס 1989, כשגרמו להפלת ממשלה בישראל בגלל שיתוף מזרח-ירושלמים במשא-ומתן, עלינו להודיע, כי אם לא יאשרו את הערבויות, נסתדר בלעדיהן ונקלוט את כל העולים, אחרת לא יהיה גבול ומחר נידרש לרדת מירושלים.

אלא שהאמריקנים מקבלים כל הזמן איתותים מוסמכים להתעלם מ"סמנים ימניים" בממשלת ישראל, שאינם נחש-בים. שר-החוץ גיימס בייקר יודע שאינם נחשבים. את ראשי ממשלת-הצללים של ארגוני הטרור בברית ישראל, פייצל חוסייני וחנאן עשראווי, הוא מזמן לפגישה במערב ירושלים, לאותת להם וללמד אותנו, כי ירושלים, בעיני האמריקנים, פתוחה למיקוח, במזרחה כבמערבה. ומה המסר מתוניסיה, שמוסרים השניים לבייקר באותה פגישה? בעניין ירושלים אין להם טענות לאמריקנים, אבל עכשו על ארצות-הברית לתמוך במלחמת מאת השנים של הערבים בעליית יהודים לפלשתיין: "אם ארצות-הברית תאשר לישראל ערבויות לקליטת עולים", מזהירים חוסייני ועשראווי את שר-החוץ של ארצות-הברית, "ארצות-הברית תאבד מאמינותה". לאבד אמינות יכולה ארצות-הברית להרשות לעצמה רק בעיני ממשלת ישראל. המשוואה המתקבלת היא: ערבויות

ייתנו או לא ייתנו, קליטה ועלייה יחיו או לא יחיו? כשזה המסר, מה הבררה, אם לא להישאר בבית, בינתיים, אולי בכלל. אבל ההמולה החרדנית סביב הערבויות האמריקניות לא שככה גם לאחר הקרב האבוד הראשון. ממשלת ישראל נערכת לקרב השני (בתחילת פברואר 1992) על אישור הערבויות, באווירה "לינקג'ית" לוחצת ("בכירים בווינגטון: 'הממשל ידרוש מחווה בתמורה, הכרזה על הקפאת ההתנחלויות").

אם יש לממשלת ישראל תכנית-מגרה חלופית (לערבויות) לקליטת העולים ולחידוש תנופת היציאה מברית-המועצות, איש עוד לא שמע עליה. ערבויות מאמריקה היו לבעיה של קיום – תהיה עלייה או לא תהיה. בדעה שקולה יותר החזיק נגיד בנק ישראל, פרופ' יעקב פרנקל, שמתבע תפקידו שואף לקבלת ערבויות ואף סבור שהן תקלנה על "איכות הקליטה" ועל "נכונות העולים להגיע בהיקף שנצפה". אולם בריאיון (למעריב), תחת הכותרת "עייבוב בקבלת הערבויות אינו קריטי", הנגיד אינו סבור, כי אי-אפשר לנהל משק תקין ולקלוט עלייה גם בלי ערבויות:

אין לראות את הדברים במונחים של שחור או לבן... בין אם נקבל ובין אם לאו, נצטרך ללוות כסף בשוקי העולם ולהגביר את החיסכון הפרטי והממשלתי.

הנגיד הבחין בין טפל (ערבויות) לעיקר, וקרא לשינוי מהפכני במבנה הכלכלה, כתנאי הכרחי לקליטת עלייה במשק תקין:

הקטנת מעורבות הממשלה במשק היא בנפשנו... חייבים להאיץ את ההפרטה והפתיחות של המשק הישראלי (כדו) להשתלב בתהליכים הפיננסיים של הכלכלה העולמית... הכרחי לצמצם המעורבות והשל-יטה של הממשלה במערכת הכלכלית...

דיווחים משיבות הממשלה עם בכירי האוצר, המעדיכנים את השרים בתרגילים אריתמטיים על היקפי העלייה המצטמצמים, מגיעים גם לברית-המועצות. שומעים שם על ספרות ברבבות, שנחקות מהתחזיות, על אנוחות-רווחה, שדולפות מקריית הממשלה ועל הכורתי, שעולה גם על מפעל הבנייה הנרחבת. כאשר תחזיות ממשלתיות על עלייה מתמעטת נדמות יותר ויותר למשאלות-לב של פנקסנים קטנים, עולה השאלה אם יש עוד תכלית כלשהי בתחנונים לערבויות, שלא ייצא להן שימוש, שהרי העלייה פוחתת ל"רמה מבוקרת", כלשון "בכירים באוצר". בתום ישיבת התקציב המסכמת, החליטה ממשלת ישראל להמר על אומדן עלייה מופחת ועל מימון קליטה מקוצץ. אריאל שרון, "יצא המום" מדיוני התקציב ודיבר על שני "נושאים גורלי-ים", ששום ממשלה בישראל שלמדה את לקחי העבר, אינה רשאית ליטול בהם סיכונים – ביטחון ועלייה. "בשני נוש-אים אלה", אמר, "שום ממשלה בישראל מעולם לא הצליחה לחזות התפתחויות". אכן, מכאן ואילך תידרש הממשלה לחסדי-שמיים, שיגנו עלינו מפני התפתחויות בלתי-נצפות ולא-רצויות, והעלייה... לא תגדל. תזוזה כלפי מעלה באומדניה המינימליסטיים, תחיש התרוקנות מצאי הדירות המקוצץ. עולים מותשים בתורי מובטלים וזוגות צעירים במצוקת דיור ייאבקו על קורת-גג וייפגשו מחדש באוהל

²⁰אנטומיה של מחדל לאומי שלא נלמד ומאיים להכות שנית וביתר שאת – ב"חשיפה עובדתית, הכלולה בייניר העמדה" הנוכר; ראה הערה 6 לעיל.

מחאה מאולתת ועל הספסל בגן הציבורי. מחירי דירות, שכר-דירה ואחוזי המובטלים יקפצו מדרגה ועוד מדרגה. תרחיש דמיוני או ספירה לאחור לקראת מחדל לאומי ועוד ועדת חקירה ממלכתית בדרך?

ועדת חקירה ממלכתית, אם תקום, מן-הסתם תרצה לבדוק איך אירע ליקוי מאורות על מסלול הנסיקה ומדינת ישראל קורקעה בקו הזינוק. אם תחל החקירה במשבצת אלף, יתחוויר לכל איך קרה שלפתע, בסוף העשור הקודם, מדינה נשארה ללא קורת-גג, משבר הדיור כמבוא למשבר התעסוקה, טרף סדרי קליטה והעלייה נעצרה. באביב 1990 נתקבל בנתבי"ג העולה ה-100 אלף בטקס חגיגי ובורסת הדירות השתוללה. שכר-דירה מופקע האמיר מעבר לכל שיעור והיגיון. דיירים ותיקים לאלפים סולקו מדירות שכורות, שנתמלאו בשלוש וארבע משפחות עולים לדירה. ותיקים ועולים בשקי-שינה לנו זה לצד זה על ספסלי גנים ציבוריים. רכבות אוויריות נחתו ונחתו, נחשולי עולים זרמו, ומדינה המומה מריגושי המראות הסהרוריים, השתאתה איך קרה שפעמי גאולה הפכו לסיוט:

שום תקלה בלתי נצפית לא קרתה. היתה ממשלה בישראל והיתה כתובת על הקיר, שזעקה אליה שנתיים לפחות לפני שירד העולה הראשון מכבש המטוס. עוד באביב 1990 פרש השר דוד לוי ממשד הבינוי והשיכון וקודם למשרד-החוץ. מקץ 11 שנות אחריות מיניסטריאלית, הותר אחריו דוד לוי מדינה מחפשת קורת-גג. כשהלך, אמרו שם פקידים, כי ב-11 שנותיו כשר-השיכון, גזר יותר סרטים בטקסים, משבנה שיכונים לוותיקים ולעולים. למה לא בנה ולמה אחז השיתוק במשרדו ונמשך גם בשנתיים האחרונות לכהונתו, השנתיים הקריטיות, שקדמו לעלייה ההמונית מברית-המועצות? לוי יצא, שרון נכנס ומיד מסר הודעה מדהימה:

המחסור המידי מתבטא ב-50 אלף יחידות דיור. חומרתו קשה במיוחד, כי עליית מיליון יהודים בחמש שנים ופיגור מצטבר בפתרונות לזוגות צעירים ושכבות חלשות, מחייבים העמדת 550 אלף פתרונות דיור בחמש שנים. במקום 54 אלף יחידות דיור בכל שנה, בנו 7,000 דירות לשנה בלבד...²⁰

"...שיטפון של עולים כבר לא צפוי", דיווח ממוסקבה ראש היחידה לברית-המועצות בסוכנות היהודית, ד"ר ברוך גור:

אמנם הנתונים משחקים לטובתנו, אי-יציבות, חורף קשה... אבל אם נמשיך לשבת בחיבוק-ידיים, נחמיץ את הרגע ונגרום לקיפאון נוסף בעלייה... היהודים (כבר) מחפשים אלטרנטיבות (לישראל). אם ארצות-הברית היתה פותחת שעריה, היו יוצאים לשם חצי מיליון יהודים...

כך מנקודת תצפית מוסקבאית. בקונסוליה הרוסית בתל-אביב חזרו העסקים למסלול יומיומי. סיור חטוף במקום משרה דיכאון. תורי המבקשים לשוב מתארכים ביחס ישר להחרפת המצוקה וירידת הציפיות. נתן שרנסקי, אולי העולה הכריזמטי מכולם, התייחס מעל המרקע למשבר הקליטה ולהשפעתו השלילית על המשך העלייה. שרנסקי לא הוציא מכלל אפשרות התפרצות אלימה

של עולים, או לחילופין ניקוז התסכול אל הזירה הפוליטית, בצורת הקמת מפלגת עולים.

העלייה והמפה הפוליטית בבחירות 1992

בינתיים החלה הספירה לאחור של שנת בחירות. הדעות חלוקות בשאלה האם לקראת בחירות 1992 ותחת רישומם של קשיי הקליטה, צריך למחר ולציייר מפה פוליטית חדשה בישראל. במרכזי המפלגות גוברת העצבנות. כבר עתה מדובר בעצמה אלקטורלית נעלמה בשיעור של 10 אחוזים בערך מבעלי זכות ההצבעה, מקרב (כ-400 אלף איש) ציבור העולים החדש. עצמה זו עשויה לקבל בקלפי ביטוי קונפורמי בפיזור 10 עד 12 מנדטים בין הממסדים המפלגתיים הקיימים, או בהתלכדות סביב תנועת עולים פרלמנטרית כביטוי לאכזבה ומחאה נגד הממסד. אם חצי שנה לפני הבחירות, עדיין רב הנסתר על הגלוי במפה הפוליטית העתידית, שינוי מהותי אחד צפוי בוודאות. העלייה ברובה היא עלייה חילונית, המאיימת לשמוט את בסיס הכוח של המפלגות החרדיות והדתיות כלשון מאזניים בזירה הפוליטית. כלום ניתן לגזור גזרה שווה מדפוסי ההצבעה של (150 אלף ויותר) עולי ברית-המועצות בשנות השבעים, על (400 אלף) עולי שנות התשעים?

עולי שנות השבעים הזדהו כציונים ועלו מתוך בחירה, בתקופה שבה שני הגושים הפוליטיים הגדולים שידרו לבוח-רים מסרים ברורים. חלקם הגדול נטה ימינה מהמרכז וחזק את הליכוד. עולי שנות התשעים, ברובם, מתויגים כ"מהגרים נטוי". שאיפותיהם ממוקדות בשיפור תנאי חייהם. הם רוצים דירה ועבודה, אם אפשר מכונית, ולשלוח את הבן לגימנסיה. עם מערכות הקליטה המשותקות פחות משנה לפני הבחירות, מאויים חומריים אלה מתרחקים ממימוש. ביום הבחירות, היבוא חשבון עם הליכוד כנושא באחריות למצוקותיהם? היתרגמו מחאתם לתמיכה באר-פוזיציה, העבודה, חרף היחלשותה ומסריה המבולבלים? התתועל המחאה להצבעה למען מפלגת עולים, אם תקום? סימני שאלה.

לפני חצי שנה בערך, עם 300 אלף עולים, בערך, בדק מכון "תצפית" את נטיות העולים בסקר שנערך ב-40 מקומות יישוב, והעלה את הממצאים הבאים: למרות אפיונים שונים מיסודם, עולי שנות התשעים נוטים ימינה, בדומה לעולי שנות השבעים. מבין העולים המרואיינים השיבו 46 אחוזים כי יתמכו באחת ממפלגות הימין, לעומת 21 אחוזים שיצביעו עבור אחת ממפלגות השמאל; רק מיעוט קטן, 4 אחוזים, יתמוך במפלגות דתיות; 29 אחוזים טרם החליטו; רוב מכריע, 53 אחוזים (ועוד 13 אחוזים מסופקים), יתמכו במפלגת עולים, אם תקום ותחליט להתמודד בבחירות לכנסת ה-13. ניתוח הממצאים הצביע על מגמת עלייה בתמיכה במפלגת עולים, ככל שהעולים (רוב פחות שבטי רצון ממצבם בארץ).²¹

כשלושה חודשים לאחר הסקר של מכון "תצפית", פורסם סקר דומה שערך מכון "אלול". בשני הסקרים נמצא מתאם בנטיית העולים ימינה (ביחס של אחד לשלושה לערך), לאחר שנת עלייה אחת, ובתמיכה זניחה ביותר במפלגות הדתיות.

שיעור התמיכה במפלגת עולים בסקר של "אלול" נמוך בהשוואה ל"תצפית": אילו קמה מפלגת עולים, מרואייני "אלול" היו "מכניסים" לכנסת שני מנדטים בלבד, לעומת 5-6 מנדטים (53 אחוזים מהעולים המרואיינים) בסקר "תצפית".

ניסיונות להקים גוף פוליטי מתבדל לעולים לא עלו יפה עד כה. יוסף חורול, "בוגר" גולאג סטאליני בשל פעילות ציונית, ניסה כוחו בהקמת תנועת עולים פוליטית. הצלחתו מועטת לפי שעה. אך חורול מחזיק ב"דעה מבוססת", כי גם הסקר המקסימליסטי ממזער מאד את הפוטנציאל האמיתי של העולים להתארגן במסגרת מפלגתית ולכבוש את מקום המפלגות החרדיות-דתיות כלשון מאזניים. כמה דיביזיות יהיו לה, להערכתו?

מאות אלפים, מקרב עליות שנות השבעים, הנוכחית וגם האתיופית. סקרים שלנו מורים, כי 68 אחוזים מהעולים יתמכו במפלגת עולים.

השיעורן האלקטורלי של חורול ליום-הבחירות: מתוך 400 אלף בעלי זכות בחירה, יתמכו 280 אלף (70 אחוזים) בתנועת עולים נבדלת. משוכנע חורול: גידול האוכלוסייה יעלה את המָדָד למנדט ל-20 אלף מצביעים בבחירות הקרובות, והפוטנציאל של מפלגת עולים הוא 14 מושבים בכנסת ה-13. מפלגת מחאה עם כישלון הקליטה כמסר?

לא רק. מצוקות הקליטה יימשכו ויחריפו, כל עוד לא נראה שינוי מהפכני במערכות הכלכלה והמשק. אך העולה החדש יצביע בנבדל, בעיקר בעד תיקון הקלקולים בחיינו הציבוריים ושינוי האווירה החברתית והתרבותית במדינה. אחת ממטרות תנועתנו היא לעצור את התפרקות העם היהודי ממורשתו ההיסטורית, מסמליו ומערכיו. היהדות לתפוצותיה תמיד היתה עלית משכילה וחלקה היחסי בקידום המדע, הטכנולוגיה, והתרבות בכלל במאה העשרים, תמיד היה גדול בכל מקום, בכלל זה יהודי ארצות ערב, שתמיד היו אלמנט אירופי בלבנט. היום באים העולים לישראל ומוצאים מדינה וחברה בתהליך של לבנטיניזציה בהשפעת המרחב הערבי, הסובב אותן. מיליון עולים משכילים מברית-המועצות, יוציאו אותנו מהבוץ הלבנטיני ויחוללו מהפכה בחיי המדינה. זה כבר קרה בעבר הקרוב, בממדים פריפריים. בבאר-שבע, למשל, התיישבו מרצונם 30 אלף מעולי שנות השבעים ושינו את דמות העיר. פרופ' ירמיהו ברנובר פיתח בה מעגלי פעילות מדעית בינלאומית, האוניברסיטה צמחה על העלייה הרוסית, גם תזמורת סימפונית ותיאטרון. בכלל, הנהירה לערים קטנות מרוחקות מהמרכזים הצפופים אפיינית לעליית יהודי ברית-המועצות, המחפשים דפוסים של חיים קהילתיים בערי שדה. מאה אלף מהם כבר מאכלסים ערי פריפריה בישראל ומגשימים את מדיניות פיזור האוכלוסייה.

אם תשתנה המפה הפוליטית, לא מפלגת עולים תשנה אותה, אלא שינויים יחסיים במאזן הכוחות המפלגתיים הקיימים, קובע פרופ' אפרים יער מאוניברסיטת תל-אביב. בפרספקטיבה היסטורית של מדינות הגירה, תמיד חוזרים

²¹סקר של מכון "תצפית" מיום 18.4.91.

אדוק יותר מהאפיפיור. מכאן התהליך, המוביל להזדהות ותמיכה בהשקפות לאומיות. התהליך הזה משחרר מתחים, מוריד את סף הפיצוץ ומוביל לתמיכה, לא רק בממסד הקיים, אלא גם בקו היותר לאומי. ההזדהות עם השקפות לאומיות נחוצה לעולה גם לעדות והוכחה שאיננו אזרח פחות טוב, לא מהצברים ולא מהעולים הוותיקים.

גם בגורם החברתי-כלכלי של נטיית העולים ימינה מתקבל, לכאורה, מצב פרדוקסלי. לפי כל אמת-מדה חברתית, מצוקות הקליטה והפרנסה, אמורות לנתב את העולים למחנה השמאל הסוציאליסטי. ההתרחשות ההפוכה בעליל, קשורה פחות למציאות הישראלית ויותר למציאות החיים, שננטשה בברית-המועצות:

באופרה הסוציאליסטית הזאת הם כבר השתתפו, וכל דבר שמריח סוציאליזם, מוקצה אצלם מחמת מיאוס.

אילו נערכו הבחירות היום, סובר יער, הליכוד והמפלגות מימין לו, היו גורפים כשני-שלישים מקולות המצביעים החדשים. אולם השינוי הוודאי מכולם, צפוי בחיזוק הרוב החילוני בישראל:

המפלגות הדתיות לא יקבלו אפילו מנדט אחד מהמצביעים העולים. התלות בהם כלשון מאזניים תעבור אל מפלגות הימין כ'צומת', 'התחיה', ו'מולדת'. כבר עתה ברור, כי עליית יהודי ברית-המועצות תחזק את מגמת החילון במדינה ואם מגמה זו תימשך, ייתכן שנתקרב לנקודה, שממנה ניתן יהיה לצפות, אולי עוד לא הפרדת הדת מהמדינה, אבל זיקה נחלשת בין השניים לבטח. המגמה תימשך, אם העלייה תימשך.²²

סיכום (קודר למדי)

האמנם תימשך העלייה? "מול גל העלייה של מאות אלפים", אמר נגיד בנק ישראל החדש, פרופי יעקב פרנקל:

אין אפשרות לעסקים כרגיל. או שנעלה על מסלול חדש והעלייה תהיה לנו לנכס, או שנכרע תחת הנטל שלה... הבררה עכשיו קיצונית, חיים כלכליים חדשים או אסון...

"אסון" אולי לא יהיה, שהרי ממשלת ישראל סידרה לעצמה מקדם ביטחון בפני "אסון". היא קיבלה החלטה, כי "מאות אלפים" כבר לא יבואו כל-כך מהר, ותיקנה בהתאם את אומדני העלייה ביחד עם תקציבי הבינוי ועלויות הקל-יטה בכלל. אם בקצה מנהרת הדיור החל לרצד אור ראשון, הנה בכל הקשור ב"תפנית מהפכנית" בשוק העבודה, מוסיפה תרדמה עמוקה לשתק מערכות ממשל. תחזיות שר-האוצר (ראה לעיל) מתפרשות כקריאה ליהודי ברית-המועצות לעלות לישראל ולהצטרף למעגלי האבטלה ההמונית. היענות לקריאה כזאת תיתכן, אולי, בתנאי איום מוחשי על הקיום הפיזי לבדו. לפי שתנאים קיצוניים אלה, למרבה החסד,

אותם דפוסי הצבעה בקרב אוכלוסיות מהגרים: רתיעה מלתמוך בגופים פוליטיים המצויים בקצוות. מהגרים נשא-בים למרכז המפה, לממסד הפוליטי השולט. פרופי יער רואה שלוש סיבות עיקריות לדפוסי ההתנהגות הפוליטית של מהגרים: הגורם הפסיכולוגי, המתבטא בנטייה קונפורמית, שהיא אחד ממאפייני המהגר הקלסי; הגורם הכלכלי-אינסטרומנטלי, תולדת ציפיותיו של המהגר, הנושא עיניו אל השלטון בכל הקשור בשיפור מצבו; גורם הכרת התודה על פתיחת השערים.

כל קבוצת מהגרים, שביקשה להגיע לארץ יעד מסוימת ומבוקשה ניתן לה, גמלה בהזדהות עם הממסד באותה ארץ: "נחזור למקומותינו", אומר פרופי יער,

ניזכר בדור שארית הפליטה ועולי המזרח, שהגיעו לישראל עם קום המדינה ועברו קשיי הסתגלות, מחסור ומצוקה קשה מתמשכת. היו להם, לכאורה, סיבות לתרגם את התסכול לתמיכה באופוזיציה. זה לא קרה. בבחירות בשנות החמישים והשישים קרה ההיפך. מי שעמד אז בראש השלטון נתפס כמיטיב, כגואל מרדיפות, שהן מצוקות גרועות מקשיי קליטה.

מהגרים מדור ראשון אינם בועטים, הם משתלבים במערכת הקיימת. מהגרים מדור ראשון גם אינם שולטים במשאבים ובתחכום הנדרשים להתארגנות פוליטית. ההערכה הרווחת באקדמיה היא, שאפילו תקום בישראל מפלגת עולים, הצלחתה תהיה זעומה וזמנית. השיטה השכיחה, שהוכיחה עצמה בחיים הפוליטיים בישראל עד כה, היא "שיטת קואופטיציה": בחירת אישיות מתאימה מקרב העולים, שילובה בצמרות הממסדים המפלגתיים ונטרול התארגנות העולים. הואיל וגם לפי נתוני פרופי יער, "400 אלף עולי הגל הנוכחי, מבחינת השקפת עולמם, נוטים ימינה", הדעת נותנת, כי שימוש בשיטת ה"קואופטיציה", עשוי לחזק נטייה זו ולהגדיל רווחים אלקטורליים למפלגות הימין.

בנטייה ימינה יש להבחין בין שני גורמים נפרדים בעמדות העולים: גורם מדיניות החוץ והביטחון וגורם החברתי-כלכלי. בגורם הראשון, דווקא משום שמדובר בעלייה לא-ציונית בעלת רמת הזדהות יהודית נמוכה, אוכלוסיות כזאת מגלה נטייה פרדוקסלית ללאומיות. בשפת המחקר הפסיכו-סוציאלי פרדוקס זה מכונה "אפקט הדיסוננס", והוא חל על אדם או קבוצה בסיטואציה של מאבק פנימי. פרופי יער:

"אפקט הדיסוננס" מבוסס על הנחה כי בני-האדם שואפים להימצא בשיווי משקל פנימי. כאשר הוא מופר, נוצר דיסוננס, והם יגלו בעצמם מנגנוני הסתגלות להחזרת שיווי המשקל הנפשי. העולה היחיד בתוך הקבוצה הגדולה מצוי בקונפליקט של בחירה בין אלטרנטיבות – לעלות או להישאר בברית-המועצות. בכל אחת מן החלופות יש מן הדוחה והמושך כאחד. בסופה של התלבטות באה ההכרעה לעלות לישראל. מכאן ואילך מתחיל ונמשך הלחץ הפנימי להצדיק את הבחירה ונוצרת הזדהות עם האלטרנטיבה שנבחרה. העולה, שבחר במצב בלתי-הפיך, ייאחז בכל הצידיקים כדי להימנע מקרע פנימי במאבק עם עצמו. הוא יהיה

²² על הסיכויים והיעדים של תנועת עולים פוליטית בדלנית, וניתוח מעמדות ונטיית בקרב העולים, ביתר הרחבה, ב"נייר העמדה" הנוכחי; ראה הערה 6 לעיל.

עודם מתמהמהים, מותר לחמר, כי עוד נכזבו עדכונים יורדים בתחזיות העלייה, ותכניות קליטה מתוקנות עוד ישחררו אנחות רווחה עמוקות באגף התקציבים של אוצר המדינה. ההימור אינו מופרך, אם ראש-הממשלה עצמו נמנע מפיזור אשליות: "...התעסוקה היא עניין מורכב ביותר, שמחייב שינויים מפליגים בכלכלת המדינה", אמר מר שמיר בריאיון לח"מ, וחסיף:

...א-אפשר לייצר מקומות-עבודה מלאכותיים...
הממשלה כבר קיבלה החלטות... הבעיה היא איך לעבור את התקופה הקשה הזאת.

איך? נשאל מר שמיר, אולי בעזרת "בולדוזר", למשל שר השיכון אריאל שרון, שהחל במשבצת אלף, ומנקודת שפל ("בעוד פחות משנה", אמרו רק לפני פחות משנה, "כבר לא יהיה מקום אפילו בפרקים"), ביצע מהפך ורישת את הארץ בשיכונים. אולי זו העת למסור לטיפולו את נושא התעסוקה? "בולדוזר", השיב מר שמיר, "זה רק תדמית. נושא התעסוקה בידיים טובות. התהליך החל. דרושה סבלנות, הרבה סבלנות".

כנגד "סבלנות" שאננה כמרשם עצמי לכישלון הקליטה והחמצת העלייה, יצא דווקא "גורם זר" בפנייה ישירה אל ראש-ממשלת ישראל: ב-14 באוקטובר 1991 נאם היועץ

הכלכלי במשרד החוץ האמריקני, פרופ' הרברט סטיין, בפני כנס ראשי ה"בונדס" בושינגטון. הכלכלן היהודי-אמריקני, אשר שנה קודם לכן דימה את עליית יהודי ברית-המועצות ל"גילוי נפט בישראל", הזהיר:

ישראל איננה עוד חלוץ עני, הזקוקה לסיוע ואינה יכולה עוד לסמוך על סיוע כלכלי שוטף, בעולם משתנה ואווירה משתנה בארצות-הברית. כלכלתה נזקקת לשינוי קיצוני. עליה להסיק מיד מסקנות ולצאת בתכנית חירום כלכלית לקליטת העלייה, שתנהל על-ידי קבינט כלכלי בראשות ראש-הממשלה, לפני שיהיה מאוחר מדי.

סטיין יעץ לממשלת ישראל "לוותר מרצונה על 'הקבצים האמריקניים' ולזיום הפסקת הסיוע בטרם תופתע". הוא פרס בפני מאזיניו ראשי פרקים לתכנית-חירום כלכלית לקליטת העולים.²³ בתקופה זו של עלייה המונית לישראל, קרא פרופ' סטיין בסיום נאומו, "הייתי רוצה לראות את יצחק שמיר יורד מן ההר אל העם כמו משה בשעתו, אך הפעם עם עשרה דברות כלכליים".
מי לא היה רוצה? ■

²³ על-עצותיו של פרופ' סטיין – בינייך העמדה" הנז' כר; ראה הערה 6 לעיל.

כיצד קיבלנו אנחנו את אחינו פליטי החרב? ניצלנו את אסונם למען בצע כסף, העלינו את שכר הדירות וגזלנו מהם את פרוטותיהם האחרונות.